

Olsztyn, 22 września 2023 roku

Dr hab. Beata Krzywosz-Rynkiewicz, prof. UWM

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Iwanowskiej

pt. 'Związki pomiędzy korzystaniem z mediów społecznościowych i materializmem oraz aktywizmem nastolatków'

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Anny Marii Zawadzkiej, prof. UG

Pani magister Magdalena Iwanowska w swojej pracy podejmuje problematykę zależności pomiędzy korzystaniem z mediów społecznościowych a postawami materialistycznymi i aktywistycznymi adolescentów. Jest to temat interesujący z powodów zarówno teoretycznych, jak i praktycznych.

Truizmem jest stwierdzenie, że od czasów cyfryzacji, a szczególnie od rozpowszechnienia smartfonów, media społecznościowe stanowią jeden z głównych czynników wpływających na człowieka. Mają one znaczenie dla funkcjonowania wszystkich pokoleń, lecz to przede wszystkim młodzi odczuwają największy efekt tego oddziaływania. Wszystkie aspekty życia dzieci i młodzieży - począwszy od sfery poznawczej, poprzez emocjonalną, społeczną i osobowościową - rozwijają się w pewnym stopniu (zazwyczaj rosnącym, zgodnie z badaniami) w przestrzeni online. Z tego powodu badanie wpływu mediów na najmłodsze pokolenie przyczynia się istotnie do rozwijania wiedzy o funkcjonowaniu człowieka i jego rozwoju. Dotychczasowa wiedza na temat mechanizmów rozwojowych była oparta głównie na badaniach przeprowadzanych w świecie rzeczywistym, a nie wirtualnym. Weryfikacja tej wiedzy z uwzględnieniem środowiska online, staje się jednym z kluczowych wyzwań współczesnej psychologii, zwłaszcza tej, zajmującej się rozwojem.

Badania nad wpływem nowoczesnych technologii na życie człowieka, prowadzone są najczęściej w kontekście zdrowia psychicznego.. Aktywność społeczna i socjalizacja w mediach, a zwłaszcza aktywizm i zaangażowanie obywatelskie, są tematami rzadziej eksplorowanymi w badaniach nad nowymi mediami. Jednak, jak sugerują wyniki badań, zaangażowanie obywatelskie i aktywizm stanowią istotne czynniki ochronne przed negatywnymi wpływami środowiskowymi. Ułatwiają rozumienie społecznych struktur,

przyjmowanie odmiennej perspektywy, mają wpływ na poczucie dobrostanu i satysfakcji z życia oraz przyczyniają się do rozwoju osobowości, w tym poczucia skuteczności, tożsamości społecznej i przynależności. Z perspektywy *makro* aktywizm wspiera budowanie demokracji i wolnego rynku. Dlatego zaangażowanie społeczne ma znaczący wpływ na dobrostan jednostek oraz całych społeczeństw. Co należy podkreślić, osoba nie staje się zaangażowanym członkiem społeczności wraz z nabyciem formalnych praw obywatelskich. Okres młodości i wczesnego dzieciństwa jest krytycznym czasem dla rozwijania wewnętrznych zasobów sprzyjających owemu zaangażowaniu.

Ten obszerny wstęp do recenzji ma na celu podkreślenie społecznej aktualności, psychologicznej istotności i praktycznej użyteczności tematu poruszanego przez doktorantkę. Jego celem jest wniesienie nowej wiedzy w zrozumienie mechanizmów rozwoju społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem związku między zaangażowaniem społecznym a aktywnością w przestrzeni online. Istnieje duże zapotrzebowanie wśród nauczycieli, pedagogów oraz edukatorów pracujących zarówno w szkołach i organizacjach pozarządowych, na udokumentowane dowodami naukowymi informacje, które wesprą ich w tworzeniu programów edukacyjnych. Takie programy mogą z kolei pomóc młodym ludziom w rozwijaniu *media literacy* - kompetencji, umożliwiających bezpieczne i efektywne korzystanie z internetu.

Już na wstępie stwierdzam, że rozprawa jest napisana językiem przejrzystym, posiada logiczną strukturę i wykonana jest bardzo starannie (niemal nie ma błędów literowych, stylistycznych), wszelkie tabele i schematy są wykonane estetycznie i przejrzysto. Przegląd literatury i ulokowanie tematu w teoriach rozwojowych i społecznych stanowią świetną podstawę do poszerzenia wiedzy o mechanizmach wpływu mediów na funkcjonowanie dzieci i młodzieży. Plan badawczy jest skonstruowany poprawnie i opisany logicznie. Wszelkie analizy są wykonane i przedstawione bardzo klarownie. Wnioski z badań opisane z dużą wnikliwością. Praca doktorska Pani mgr Magdaleny Iwanowskiej, stanowi spójną całość i od przygotowania koncepcyjnego, poprzez realizację, stanowi przykład dojrzałego i profesjonalnego projektu badawczego. W związku z tym moja recenzja będzie się skupiała przede wszystkim na podkreśleniu najważniejszych walorów pracy. Obok nich zwrócę uwagę na pewne wątki, których wprowadzenie, może wesprzeć autorkę w przygotowaniu publikacji w oparciu o dysertację.

Rozprawa liczy 231 stron i podzielona na osiem rozdziałów, z których trzy są teoretyczne, jeden poświęcony metodologii, a pozostałe trzy opisują przeprowadzone badania. Praca kończy się

obszerną dyskusją, w ramach której autorka szczegółowo omawia ograniczenia pracy oraz wskazuje przyszłe kierunki badań. W tej części przedstawione są teoretyczne i praktyczne implikacje wyników. Praca jest poprzedzona wprowadzeniem i zakończona imponującą listą literatury przedmiotu, zawierającej niemal 350 pozycji, oraz spisem materiałów dodatkowych, takich jak tabele, wykresy i testy. Pod względem formalnym praca jest starannie przygotowana i doskonale zbalansowana - jedna czwarta objętości to część teoretyczna, nieco mniej poświęcono metodologii, natomiast połowę pracy stanowi analiza i dyskusja wyników. To dowodzi umiejętności autorki w selekcji i wyborze odpowiednich treści, co nie jest powszechne wśród młodych naukowców. Często osoby rozwijające swój warsztat badawczy gromadzą ogromną ilość literatury i prezentują wszystkie możliwe aspekty tematu, co skutkuje przegadaną, nieczytelną pracą, w której trudno odnaleźć główny wątek. Mgr Magdalenie Iwanowskiej udało się uniknąć tego błędu, co potwierdza jej krytyczny namysł i umiejętność syntezy.

W krótkim wprowadzeniu autorka prezentuje kontekst badań oraz uzasadnia podjęcie problematyki. Syntetycznie przedstawia aktualny stan wiedzy oraz identyfikuje obszar słabo eksplorowany, do którego planuje wnieść nową wiedzę. Warto podkreślić, że dotychczasowe badania nad obywatelstwem młodych ludzi najczęściej opierały się na modelach korelacyjnych lub były przeprowadzane jako badania terenowe. Z rzadka badacze wykorzystywali modele eksperymentalne. Autorka podejmuje właśnie taką inicjatywę, co z pewnością wyróżnia jej projekt spośród innych. Grupą badaną są nastolatki w okresie średniej adolescencji. Jest to okres rozwojowy charakteryzujący się intensywnymi przemianami we wszystkich sferach rozwoju. W tym czasie rozpoczyna się także integracja dotychczasowych doświadczeń poznawczych, emocjonalnych i społecznych w spójny konstrukt tożsamościowy. Przy analizie wpływu mediów na te procesy warto zrozumieć mechanizmy rozwojowe mające miejsce w tym okresie – zarówno te dotyczące prawidłowości, jak ryzyka. Są to kwestie, których autorka nie porusza ani we wprowadzeniu, ani w dalszej części pracy. Uważam, że jest to jedna z nielicznych wad pracy. Wskazanie mechanizmów rozwojowych okresu adolescencji pozwoliłoby na interpretację uzyskanych wyników w szerszym kontekście oraz uzasadnienie wprowadzenia niektórych zmiennych osobowych. Dlatego też, jeśli autorka planuje publikację pracy, do czego gorąco ją zachęcam, proponuję, aby włączyła kontekst rozwojowy. Podsumowując, wprowadzenie do pracy jest spójne i skoncentrowane na problemie, wyraźnie pokazuje luki w teorii i metodologii, które projekt badawczy wypełnia.

Część teoretyczna składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym przedstawiono media społecznościowe jako kontekst rozwoju nastolatków. Dwa kolejne poświęcone są zmiennym wyjaśnianym – materializmowi i aktywizmowi jako efektom medialnym. Cała ta część jest, moim zdaniem, jednym z najważniejszych walorów pracy. W rozdziale pierwszym w sposób syntetyczny opisana jest specyfika mediów społecznościowych – ich powszechność i pełnione funkcje. Szczególnie wartościowe jest zwrócenie uwagi na cztery funkcje mediów: ekspresyjną, hedonistyczną, eksploracyjną i interpersonalną. Będą one stanowić podstawę do konstruowania zarówno narzędzia badawczego, jak i analizy aktywności online. Autorka przedstawia również argumenty za koniecznością przełamania dwóch dominujących perspektyw w badaniach nad mediami społecznościowymi - patogenetycznej i ilościowej. Perspektywa patogenetyczna, koncentrująca się na potencjalnych zagrożeniach, dominuje w powszechnych narracjach i badaniach naukowych. Jednak korzystanie z mediów społecznościowych to naturalne zachowanie społeczne, które może mieć nie tylko negatywne konsekwencje. Paradygmat ilościowy, który koncentruje się na czasie spędzonym online, również dominuje w badaniach nad nowymi technologiami. Nie jest jednak w stanie wyjaśnić wielu aspektów aktywności w internecie. Jak pisze doktorantka, czas nie jest jedynym sposobem pomiaru korzystania z mediów cyfrowych, ponieważ można w nich spędzić kilka godzin na bezrefleksyjnym przeglądaniu treści, lub uczyć się nowego hobby czy rozmawiając z przyjaciółmi. Przełamanie dwóch wspomnianych perspektyw i podjęcie badań nad pozytywnymi, a wręcz potencjalnie adaptacyjnymi aspektami funkcjonowania w świecie mediów, jest ważnym walorem pracy. Ponadto w rozdziale pierwszym znajdują się cenne analizy i podsumowania dotyczące rodzajów mediów społecznościowych i pełnionych przez nie funkcje, różnic płciowych, itp. Na szczególną uwagę zasługuje odniesienie problematyki badawczej do mechanizmów i teorii psychologicznych - ekspozycji na media i efekcie medialnym, teorii autodeterminacji, modelowaniu wg teorii Bandury, teorii kultywacji. Jednak za najbardziej interesujące uważam wniesienie nowego spojrzenia na klasyczną ekologiczną teorię rozwoju Bronfenbrennera w jej nowej formule *neoekologicznej teorii rozwoju*. Wskazuje ona, że media są elementem nie tylko makrosystemu, ale jednocześnie mikrosystemu, mając wpływ na mezosystem poprzez interakcje z osobistymi i społecznymi środowiskami nastolatków. W rozdziale drugim autorka przytacza szereg badań dotyczących materializmu nastolatków, wskazując, że współczesna kultura promuje wartości indywidualistyczne, skoncentrowane na dbaniu o własny interes. Ten cenny przegląd, oparty na literaturze zgromadzonej w pierwszej i na początku drugiej dekady XXI wieku, jest dość jednoznaczny. Jednak najnowsze dane, a szczególnie metaanaliza opublikowana w *Psychological Bulletin*,

148(3-4) (Yuan, M., Spadaro, G., Jin, S., Wu, J., Kou, Y., Van Lange, P. A. M., & Balliet, D. (2022). *Did cooperation among strangers decline in the United States? A cross-temporal meta-analysis of social dilemmas*) na podstawie setek badań eksperymentalnych przeprowadzonych w latach 1956-2017 z udziałem młodych ludzi, którzy brali udział w eksperymentach nad gotowością do współpracy dla obopólnych korzyści lub maksymalizacji własnego zysku kosztem innych, pokazała, że współczesne młodsze pokolenia są mniej samolubne i bardziej skłonne do współpracy niż starsze. Wprawdzie czas opublikowania tekstu uniemożliwił autorce włączenie jego konkluzji własnej pracy, jednak przy przygotowaniu publikacji może on okazać się pomocny w interpretacji niektórych jej odkryć. Opis aktywizmu nastolatków w rozdziale trzecim jest przygotowany w oparciu o aktualną literaturę przedmiotu i stanowi profesjonalne wprowadzenie do problematyki.

Podsumowując, część teoretyczna stanowi spójne i skoncentrowane wprowadzenie do projektu badawczego. Doktorantka operuje przejrzystym i zrozumiałym językiem. Analiza dotychczasowych, bardzo obszernych badań w omawianym temacie ukazuje głęboką świadomość teoretyczną autorki oraz jej dobrą orientację w najnowszej literaturze przedmiotu. Dokonując opisu teoretycznych podstaw projektu doktorantka wykonała pracę, która może mieć wartość dydaktyczną. Trzy rozdziały stanowią syntetyczne podsumowanie najnowszych trendów w badaniach nad funkcją mediów społecznościowych i aktywnością społeczną, tworząc tym samym cenny materiał źródłowy dla osób zainteresowanych problematyką. Ta część pracy zasługuje na szybką publikację.

Rozdział metodologiczny jest poprawnie skonstruowany i zawiera wszystkie niezbędne informacje dotyczące koncepcji, metodyki, planu badawczego. Precyzyjnie określa problematykę badań, cele, problemy, hipotezy, zmienne, charakterystykę badanej grupy, narzędzia badawcze, procedurę badawczą oraz planowane metody analizy. Wyjaśnia decyzje dotyczące wyboru statystyk, jaki cel im przyświecał, jak zostały przeprowadzone, oraz jakie są ich rezultaty. W tej części pracy nie można mieć zastrzeżeń, gdyż jest przygotowana profesjonalnie. Problem badawczy jest sformułowany klarownie, podobnie jak pytania i hipotezy. Hipotezy są dobrze uzasadnione. Opis zmiennych i wskaźników oraz zależności między nimi jest szczegółowy. Autorka zadbała również o aspekt etyczny projektu uzyskując zgodę komisji etyki.

Jak już wspomniałam, istotnym wkładem naukowym autorki jest konstrukcja kwestionariusza do badania funkcji mediów społecznościowych wśród nastolatków. Badania tego zagadnienia prowadzi się najczęściej za pomocą ankiet. Brakuje natomiast rzetelnych i trafnych skal,

zwłaszcza w grupie nastolatków. Proces konstruowania narzędzia był pracochłonny i obejmował trzy etapy badań jakościowych i ilościowych. Dokonano ciekawej i stosunkowo nowatorskiej analizy języka poprzez wskaźnik mglistości, co jest to istotne, zwłaszcza gdy narzędzia do badania dzieci i młodzieży są tworzone przez dorosłych. Daje pewność, że pytania i stwierdzenia są zrozumiałe i zwiększa trafność pomiaru. Analizując trafność zewnętrzną, zaobserwowano potwierdzone statystycznie zależności między rodzajami mediów a ich funkcją. Jest to ważny, choć w pewnym sensie uboczny efekt badań. Sugeruję jak najszybszą publikację narzędzia, aby mogło być wykorzystane przez szersze grono badaczy.

W celu odpowiedzi na 6 pytań badawczych i weryfikacji 11 głównych oraz 28 szczegółowych hipotez, doktorantka stworzyła kompleksowy i wielopoziomowy projekt, który wykorzystuje różnorodne metody i techniki. Wśród nich znalazły się narzędzia powszechnie używane, ale jak już wspomniano, także kwestionariusz własnej konstrukcji, przygotowane przez siebie ankiety oraz seria eksperymentów. Szczególnie wartościowe jest wprowadzenie metody eksperymentu. Wiele badań prowadzonych jest w z wykorzystaniem ankiet wskutek czego wyniki analizowane są w modelach korelacyjnych co ogranicza wyciąganie wniosków przyczynowo-skutkowych.

Różnorodność metod, które zostały włączone do projektu badawczego, może stwarzać ryzyko braku spójności, nawet dla doświadczonych badaczy. Jednak doktorantka poradziła sobie z tym ambitnym zadaniem bardzo dobrze. Proces badania jest opisany systematycznie i logicznie na kilkunastu stronach, a jednocześnie zależności są przedstawione w formie tabel i wykresów – np. Tabela 2 zawierająca wykaz konstruktów, zmiennych i narzędzi stosowanych w pracy oraz Ryciny 1 i 2 pokazujące zależności pomiędzy hipotezami dotyczącymi materializmu i aktywizmu. W moim przekonaniu, jest to dowodem na posiadanie kompetencji analitycznych i projektowych na najwyższym poziomie, szczególnie u tak młodego badacza i stanowi potencjał naukowy na przyszłość. Autorka wykazuje też dużą świadomością badanych mechanizmów. Dla przykładu, przy opisie eksperymentów odwołuje się do teorii schematów poznawczych, wskazując mechanizmy wg których zakładany wpływ eksperymentalny będzie uruchomiony.

Mam jednak dwie uwagi do tej części pracy. Po pierwsze, brakuje informacji o profilu grupy badanej odnoszącym się do nisz ekologicznych, z których pochodzili badani. Miejsce zamieszkania, niezależnie od statusu socjoekonomicznego kontrolowanego w badaniu, może mieć znaczący wpływ na postawy aktywizmu, co sugerują badania, na które autorka się powołuje. Po drugie, brak analizy rzetelności skal dla zmiennej wyjaśniającej, jaką jest płeć. W

większości opisów narzędzi, przedstawiono rzetelność dla skal i podskal, ale nie ma analizy rzetelności dla płci jako zmiennej.

Podsumowując, część metodologiczna jest opisana z dużą starannością. Pomimo złożoności projektu, który składa się z wielu metod i etapów, opis jest klarowny i logiczny.

Rozdziały szósty, siódmy i ósmy stanowią skrupulatną dokumentację i rzetelną analizę badań.

Niektóre wnioski są dość oczywiste i potwierdzają, jak wskazuje doktorantka, znalezione wcześniej prawidłowości jak np. zależność pomiędzy korzystaniem z mediów a materializmem.

Jednakże niektóre z nich są odkrywcze i warte dalszej eksploracji. Do nich zaliczam:

1. zależności pomiędzy aktywnością w mediach społecznościowych a płcią:

- Wskazanie na rosnącą koncentrację na wizerunku chłopców, którzy stają się zaniepokojeni swoim obrazem ciała i angażują się w jego modyfikację w Internecie. Może być to wskaźnikiem nadchodzącej fali problemów wśród chłopców, którzy być może powinni być również uwzględniani w programach profilaktycznych zaburzeń obrazu ciała.

2. Zależności pomiędzy korzystaniem z mediów a aktywizmem:

- Brak związku pomiędzy częstością korzystania z mediów społecznościowych i aktywizmem i istotne zależności pomiędzy funkcjami mediów i aktywizmem. Jest to odkrycie potwierdzające dobrą decyzję skupienia się na analizie funkcji mediów a nie czasie w nich spędzonym. Jak pokazują wyniki takie podejście umożliwia wykrycie nie tylko zależności ale też mechanizmów wyjaśniających ich rolę w kształtowaniu aktywizmu.
- Brak moderacyjnej roli samooceny w związku częstości korzystania z mediów społecznościowych z aktywizmem. Wydaje się, że dla aktywizmu mogą mieć znaczenie inne czynniki jak np. poczucie przynależności. W interpretacji tych kwestii należałoby odwołać się do innych mechanizmów. Funkcjonowanie w świecie realnym i wirtualnym wiąże się z przestrzenią i czasem. Środowisko on-line zmienia sens i odczuwanie przestrzeni a organizacja przynależności ma miejsce na wielu poziomach w tym neurobiologicznym (zagadnienie to jest coraz częściej przedmiotem badań psychologów - patrz prace Giuseppe Riva na temat neuronauki społeczności fizycznych i cyfrowych)

- Zależność pomiędzy funkcją ekspresyjną korzystania z mediów a aktywizmem nastolatków. Wynik ten jest spójny z badaniami nad zainteresowaniem sprawami publicznymi a aktywizmem w środowisku offline. Doktorantka potwierdziła, że efekt ten odnosi się także do aktywności online. Zdobywanie informacji i wiedzy na inne tematy, w tym dotyczące własnych zainteresowań, mogą zachęcać nastolatków do aktywizmu.
- Hedonistyczne wykorzystanie mediów może obniżać aktywizm. Choć jest to intuicyjnie uzasadnione, to potwierdzenie tej zależności jest ważne. Może bowiem wyjaśniać spadające zaangażowanie szczególnie w sferze politycznej ale też stanowić ważną wskazówkę do pracy z młodzieżą.

Podsumowując ocenę pracy, należy stwierdzić, że przedstawia ona wysoki poziom teoretyczny i metodologiczny. W szczególności chcę zwrócić uwagę na jej pozytywne aspekty, którymi są (wcześniej przeze mnie szczegółowo omówione a teraz jedynie wylistowane elementy): podjęcie ważnego i aktualnego zagadnienia, przejrzysta i logiczna struktura, staranność, bogata literatura i dobra orientacja autorki w temacie, poprawne zaplanowanie badania oraz rzetelnie wykonane i zaprezentowane analizy.

Trudno wskazać na uchybienia w tak dobrze przygotowanym i rzetelnie udokumentowanym projekcie. Sugerowałabym jednak doktorantce aby poświęciła uwagę mechanizmom rozwojowym, które mogą wesprzeć dyskusję wyników. Proponuję szczególnie pochylić się nad: (1) rozwojową przejściową utratą kontroli nad własnym ciałem (w kontekście wizerunku), (2) potrzebę identyfikacji i przynależności do grupy (w kontekście modelowania zachowań), (3) rozwojowemu obniżeniu samooceny we wczesnej adolescencji i jej wzroście w późniejszym czasie z uwzględnieniem przynależności i miejsca w grupie rówieśniczej, atrakcyjności fizycznej, poziomu niezależności od rodziny, i w końcu (4) dysproporcję pomiędzy potrzebą aprobaty społecznej, która włączona jest w pętlę nagrody i przy niewystarczająco rozwiniętych funkcjach hamowania gratyfikacji, może stanowić poważne ograniczenie w kontrolowaniu aktywności online.

Konkluzja

W świetle wszystkich wyżej przedstawionych opinii i ocen stwierdzam, że, recenzowana rozprawa mgr Magdaleny Iwanowskiej pt. „ZWIĄZKI POMIĘDZY KORZYSTANIEM Z MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH I MATERIALIZMEM ORAZ AKTYWIZMEM NASTOLATKÓW nie tylko spełnia ale przewyższa wymagania stawiane pracy doktorskiej.

Stawiam zatem wniosek o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony. Jednocześnie wnioskuję o wyróżnienie rozprawy doktorskiej.

Beata Krzywosz-Rynkiewicz

A handwritten signature in dark ink, written in a cursive style, which reads "Beata Krzywosz-Rynkiewicz". The signature is positioned to the right of the printed name.